

Egyházak és egyházügyi törvények Magyarországon, 1791-2011

Alapvető, közhelyszámba menő tézis, hogy az egyházak, vallási közösségek jogállását, a vallásszabadság tartalmát és gyakorlásának kereteit meghatározó törvényt egy ország politikai döntéshozói akkor alkottak és alkotnak, ha azzal valamilyen konkrét céljuk van. Egyházügyi törvények a múltban és a jelenben sem „véletlenül” keletkeztek illetve keletkeznek, nem csak azért születnek, hogy ez a terület is valamilyen módon szabályozva legyen. A törvényalkotó (különböző összetételű, szerveződésű országgyűlés) a hatalmat birtokló, vagy abban domináns szerepet játszó politikai erők felfogásának, hatalmi filozófiájának, az általuk alkotott egyház-képnek megfelelő jogi szabályozás elfogadtatásában érdekeltek és azt meg is valósították, valamint valósítják.

Előrebocsátom, alábbi konferencia-előadásom a kelleténél vázlatosabb, csupán néhány csomópont felmutatására és tanulságainak összegzésére törekszik. A vallásszabadság jogszabályi kereteinek múltjával foglalkozó történettudományi, egyház- és jogtörténeti monográfiák, tanulmányok részletesen szokták ismertetni valamely vallásügyi törvény tárgyalásának és elfogadásának tényét, többé-kevésbé átfogó tárgyalás keretében. Viszonylag ritka azonban az olyan problémafelvetés (amelyet egyébként későbbi részletes kutatásaink kiindulópontjának is szánunk), miszerint hogyan is viszonyultak *maguk az egyházak a mindenkorai törvényalkotó által kezdeményezett és elfogadtatott paragrafusokhoz*. Általános tapasztalatunk szerint ugyanis átfogó egyházügyi törvény alkotására vagy akkor kerülhet sor, ha a törvényalkotó a vallás szabad gyakorlásának, vallásfelekezetek alapításának jogi kereteit *szélesíteni* vagy épp ellenkezőleg: *szűkíteni* akarja. Más szavakkal: vagy akkor, ha 1. egyes, korábban privilégiumokkal rendelkező egyházak társadalmi és/vagy politikai befolyását csökkenteni (ezzel együtt a jogaikban korábban korlátozott vallási közösségeket növelni) akarta; vagy pedig akkor, ha 2. a korábban privilegizált(ak) helyzetét erősíteni, másoktól pedig addig élvezett (szűkebb) jogaikat is – legalább részben – elvonni akarta.

Fentiekből következő további közhely, hogy az állam vallásügyi törvény alkotásával bizonyosan vagy kedvezni kíván valamilyen vallás(ok) vezetőinek illetve híveinek, vagy pedig – vállalva az utóbbiakkal a politikai természetű konfliktust is – e kedvezményeket kívánja szűkíteni, pontosabban azokban más vallások szervezett közösségeit is részesíteni. Nem véletlen, hogy a vallásügyi törvények országgyűlési tárgyalásai mindenkor az állam-egyház viszonyt visszatükröző *egyházpolitikai konfliktusok* lenyomatait viselik magukon.

Mindebből levonható következtetés, hogy az egyházügyi törvény alkotása a hatalom birtokosai szemében *nem* (illetve nem elsősorban) *cél, hanem eszköz*. Általánosságban tükrözi, hogy az állam hogyan gondolkodott az alapvető emberi szabadságjogokról (benne a vallás szabad gyakorlásáról), szövetségesnek tekintette-e céljai elérésében valamilyen egyházat, vagy épp az egyenlő távolságtartás elvét kívánta-e valamilyen – aktuális politikai körülményektől függően – biztosítani.

Az egyházak, vallási közösségek jogállását természetesen egy állam nemcsak törvényi szinten szabályozta illetve szabályozhatta, és amennyire tanulságos üzenet az állam-egyház viszony (illetve az adott állam hatalomgyakorlásának egésze) szempontjából egy megalkotott egyházügyi törvény, legalább ennyire tanulságos egy ilyen törvény hiánya is. A 20. századi Magyarország két meghatározó korszakában, a tekintélyuralmi illetve diktatórikus periódusokban például nem került sor ilyen jellegű jogalkotásra. A két világháború közötti Horthy-rendszerben ugyanis – a rezsim „keresztény-nemzeti” jellegével összefüggésben – a „történelmi” keresztény egyházak számos privilégiumot élveztek, az állam-egyház összefonódva

működött, amiből következett, hogy a hatalom birtokosainak kényelmesebb volt a dualizmus korából megörökölt vallásügyi törvény (ld. alább) *kereteinek* megtartása, s e keretek között a napi politikában annak a vallásszabadság jogát szűkítő értelmezésének megvalósítása. Törvényi szintű szabályozás egy ilyen ideologikus, autoriter rezsimben szükségtelen, vagy akár zavaró szabályokat jelenthetett volna a kedvezményezett egyházak szempontjából illetve a kirekesztett kisegyházak hatósági „kezelése” szempontjából is. Az államszocialista (Rákosi- illetve Kádár-) rendszerekben pedig épp az ellenkező okból nem került sor vallásügyi törvény alkotására: az állam valamennyi egyházat egyformán elnyomni, ellenőrizni, a – változó erősségű – rezsimmel való együttműködésre kényszeríteni (később: készíteni, abban érdekeltté tenni) akart, amelynek szempontjából a rendeleti úton foganatosított szabályok, az Állami Egyházügyi Hivatal felülről koordinált eseti ügyintézése sokkal inkább megfelelőnek látszott.

A 18. századtól íródó, meg-megújuló modernizációs kísérletek, rendszerváltások és átalakulások során összesen öt alkalommal fogadott el a magyar országgyűlés *átfogó jellegű, az állam-egyház viszonyt és a vallásszabadság jogát alapvetően érintő* törvényeket: 1791-ben, 1848-ban, 1895-ben, 1990-ben és legutóbb 2011 júliusában. Ezek egy-két jellemzőjét, tanulságát villantjuk fel a következőkben, jelezve, hogy valamennyi törvény sokkal részletesebb, monografikus szintű feldolgozásokat, a következtetések alaposabb megfogalmazását teszi lehetővé illetve szükségessé. Ezúttal nem kívántunk foglalkozni az ugyan saját szempontjukból rendkívül nagy jelentőségű, ugyanakkor kevésbé átfogó, a korábbi törvényeket továbbgondoló törvényekkel. (Például: 1844. évi III. tc. „a vallás dolgában”, 1868. évi LIII. tc. „a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonzosságáról” illetve 1947. évi XXXIII. tc. „a bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről” stb.)

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy egyáltalán van-e értelme csak az alábbi, átfogó igényű törvényeket kiemelni és elemezni. Meggyőződésem, hogy áttekintve az egyes törvények irányait, az azokhoz való egyházi viszonyulást és azok tanulságait – legalábbis tanulságos sorozatot alkotnak. Utóbbi természetesen a mindenkori jogalkotónak nem kell figyelembe vennie – de nem árt(ana) tudnia, hogy az általa létrehozott jogszabály egykor részét képezi majd egy hasonló sorozatnak, s nem (lenne) mindegy, hogy milyen előjellel...

Nézzük tehát az egyes törvényeket:

Az 1791. évi XXVI. tc. „a vallás ügyéről”.

II. József császár (1780-1790) uralkodása elején számos egyházpolitikai rendeletet bocsátott ki, köztük is a „türelmi rendelet” kiemelt fontosságát mutatja, hogy azon három rendelet egyike volt, amelyet – több ezer rendelkezésével ellentétben – nem vont vissza a „nevezetes tollvonással” a halálos ágyán. A császár felvilágosult abszolutizmus jegyében született reformjai kiváltották a katolikus egyház ellenállását, sőt, még a „fordított Canossa-járásra” (a pápa bécsi utazására) is sor került. A türelmi rendelet lényegében elismerte a protestánsok vallásszabadságát az országban, szabadon biztosította számukra az egyházközségek szervezését, imaházak, templomok építését stb. Utódja, II. Lipót (1790-1792) újra összehívta a magyar országgyűlést, kompromisszumok útján érvényesítette akaratát a felvilágosodás útját is keresgélő rendekkel. Ennek jegyében született többek között az 1791. évi vallásügyi törvény, amelynek a szövegét, ha összevetjük a II. József-féle türelmi rendelettel, nem sok különbséget tapasztalunk. Vagyis lényegében a korábban rendeleti úton életbe léptetett jozefinista türelmi politika – az uralkodói akarat jegyében, ugyanakkor a magyar rendek többségének a támogatásával – emelkedett törvényerőre.

A törvény a protestánsok jogait igyekezett szabályozni és kimondta, hogy annak alapját az 1606. illetve 1645. évi békekötéseket becikkelyező törvények képezik. Ez vallási tanításaik szabad hirdetésének teljes biztosítását jelentette (a 17. század második felében kibontakozó katolikus ellenreformációval szemben), elismerte szervezkedésük, autonómiájuk biztosítékait, iskola-fenntartási jogaikat stb. Az általánosságok mellett számos, (az „ördög lakhelyének” számító) részlet tekintetében viszont fenntartotta a katolikus egyház előjogait, elsősorban az áttérések és a vegyes házasságok kötése tárgyában, meghagyta, hogy a protestánsoknak részt kell venni katolikusok ünnepein. A törvény a protestánsoknak semmilyen plusz előjogot nem biztosított a katolikusokhoz képest, sőt, utóbbiak pozitív diszkriminációját fenntartotta, és még nem a vallási egyenjogúság megteremtése irányába mutatott. Éppen ezért mai szemmel nézve talán meglepő, hogy a katolikus egyház hevesen tiltakozott a törvény elfogadása ellen. Batthyány József esztergomi érsek a főrendi tábla 1791. február 8-i ülésén kinyilvánította, hogy az egyházi rend egységesen (néhány világi katolikus által támogatottan) egyházuk elleni támadásként tekint a törvényre és hevesen ellenzi annak megalkotását. Így fogalmazott: „[...] pásztori tisztüknél fogva is köteleztetve, nehogy hallgatásunk által valamiben megegyezni láttassunk, mi is, a mi és magyarországi s hozzá kapcsolt részekbeli egész klérus nevében és személyében ezen az országgyűlésen a fent említett ágostai és helvét hitvallásúak ügyében eddig tartott s ezután tartandó tanácskozások s netalán alkotandó – a katolika hitre, továbbá az egyházi jogokra és mentességekre nézve akárminő tekintetben sérelmes – törvénycikknek az ország minden karai és rendjeinek jelenlétében, nyíltan, nyilván és világosan ellentmondunk s ellene tiltakozunk. Ezen ellentmondásunkat és tiltakozásunkat a velünk egy értelemben levő katolikus urakra is kiterjesztvén és egyszerismind kinyilatkoztatván, hogy mi (vagy akárki a magyar klérusból) ezen eddig tartott tanácskozásokban és határozatokban nem másképp vetünk részt – vagy ezentúl tartandókban vehetünk és akarunk – hanem csak és amennyiben azok a katolika hitre, az egyházi jogokra és mentességekre nézve nem sérelmesek, sem azt nem akarjuk, hogy ezen országgyűlés törvénycikkeinek aláírásából a vallás tárgyábani törvénycikkekre valami cím és szín alatt a klérus megegyezése adassék.” Vagyis még a látszatát is kerülni akarták annak, hogy bármilyen módon a törvénnyel való egyetértésben az egyház részvételének látszata keletkezzék. Ugyanakkor az uralkodói akaratnak, valamint a protestáns illetve a toleráns, felvilágosult egyházpolitikai elveket valló nemességnek köszönhetően többséget kapott és törvényerőre emelkedett.

A katolikus egyház heves tiltakozásának oka elsősorban az volt, hogy bár a katolicizmus privilegizált helyzetét a jogszabály fenntartotta, mégis a törvényalkotás szintjén kimondta az ország felekezeti tagoltságának tényét, egyszerűbben szólva, elismerte, hogy az országnak református és evangélikus lakosai, egyházai is vannak és azok szabadon élhetnek a vallásgyakorlás jogával.

Az 1791. évi törvény tehát

a vallásszabadság bővítésének irányában hatott,

a katolikus püspöki kar pedig

tiltakozott a törvény megalkotása ellen és nem fogadta el annak tartalmát.

Természetesen utólag tudomásul vették a katolikusok is a törvény által teremtett viszonyokat, azonban az egyház társadalmi-politikai előjogaiból továbbra is mindent fenn akartak tartani, amit csak lehetett. Nem véletlen, hogy a reformkor politikai küzdelmeiben újra szembe került egymással a minden egyházpolitikai változtatástól elzárkózó katolikus püspöki kar, valamint az átfogó (így az állam-egyház viszonyt is érintő) reformokat szorgalmazó liberális ellenzék. Az egyház azonban 1791-es magatartásának következetes folytatását tekintette irányadónak.

Kopácsy József az 1839-1840. évi (egyébként a vegyes házasságok kapcsán kirobbant vitát lezárni hivatott törvényjavaslatnak az egyház nyomására történt elhalasztásáról elhíresült) országgyűlésen így szólt: „Mind a régiebb időkben, mind az 1791. esztendőben kötelességének tartotta az egyházi rend a vallás tárgyában alkotott törvények iránt, amennyire ezek a katolika hitnek és egyháznak elveibe, tanításába, érdekeibe [sic!] ütköztek, meg nem egyezését, sőt ellenmondását ünnepélyesen kijelenteni, és ennek emlékezetét a törvénybe is beigtattatni. A jelen országgyűlésen elfogadott vallásos törvényjavaslatok eléggé bizonyítják, hogy hasonló óvásra az alkalom és szükség jelenleg sokkal inkább fennforog, mint fennforgott akármikor máskor. [...] Meg nem egyezésünket, sőt ellenmondásunkat magunk és az egyházi rend nevében ünnepélyesen most is kijelentjük.” Az egyház hasonló heves tiltakozására és ellenakcióinak kísérleteire került sor 1844-ben is, ekkor azonban már rész kérdésekben a polgári, liberális álláspont győzedelmeskedett.

Az 1848. évi XX. tc. „a vallás dolgában”.

Az „április törvények” néven ismert „törvénycsomag” számos ponton érintette az állam-egyház viszonyát. Álláspontunk szerint az ország egészét új *alkotmányos* alapokra helyező törvények minden tekintetben *rendszerült* valósítottak meg, amelyben helyet kellett kapnia a vallásügy rendezésének is. Természetesen az „alkotmányerejű” törvények más pontjai is vonatkoztak az egyházakra, így például a papi tized eltörléséről intézkedő XIII., vagy a magyar kormány (így a vallás- és közoktatásügyi miniszter) jogkörét meghatározó III. tc. stb.

1848. április 11. után a privilégiumainak újabb sorát elveszítő katolikus egyház – lényegében – tudomásul vette a megváltozott viszonyokat és azok keretei között próbálta folytatni, megújítani közéleti szerepvállalását. *Előtte* azonban határozottan ellenezte az állam-egyház viszonyt a polgári átalakulás jegyében érintő törvények elfogadását. (Az egyházi tized kapcsán például 1848. március 18-án ugyan ünnepélyesen lemondtak arról, jóllehet, a valóságban inkább lemondás történt.) Az új vallásügyi törvény először – az erdélyi jogharmonizáció jegyében – az unitáriusok bevetté nyilvánítását mondta ki, majd legfontosabb rendelkezését a 2. §-ban foglalt össze: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítatik meg.” A protestánsok és (a törvényben részletesen kifejtett módon) a görögkeletiek így a katolikus egyházzal való jog-egyenlőség áldásaiban részesültek, vagyis a korábban számukra egyénileg biztosított vallás-szabadság immár a szervezett egyházi keretekre is kiterjesztett. A katolikus álláspontot Ocskay Antal katolikus püspök tömören fejtette ki: „Ily általános rendelethez [ti. az említett 2. §-hoz], miután az csak félremagyarázatok és súrlódásokat idéz elő, semmiképpen nem járulhatok, s ezért a katolikus egyház elveit, javait és jogait ily általános eszmének alárendelni nem engedhetem.” De tiltakoztak ellene más főpapok is, sőt egy olyan (aláírásgyűjtéssel, sőt a katolikus hívek mozgósításával is megtámogatott) módosító javaslattal is élni akartak, amely a katolikus egyházat kivette volna a jogegyenlőséget biztosító törvények hatása alól. A nemzetgyűléssé alakult utolsó rendi országgyűlés ezt a módosítást – például Deák Ferenc érvelését osztva – nem fogadta el, vagyis újabb, nagy jelentőségű vallásügyi törvény született a katolikus egyház ellenkezésével. A „vezérszónoki” szerepet betöltő Fogarassy Mihály c. püspök 1848. április 4-én óva intett attól, hogy a törvényhozás „az egyház szabadsága és testületi jogai felett korlátozólag” [!] intézkedjen. Érveléséből röviden: „Aggodalmunknak nekedni kell, s azon gondolatra is jöhetünk, hogy az óvó klauzula betétele is elleneztetvén, nem akarja a törvényhozás a katolika egyháznak jelen szerkezetét s mostani állását ez országban biztosítani.”

Az 1848. évi törvény tehát

a vallásszabadság bővítésének irányában hatott,

a katolikus püspöki kar pedig

tiltakozott a törvény megalkotása ellen.

Az 1895. évi XLIII. tc. „a vallás szabad gyakorlásáról”

Nagyot kell ugrani az időben a következő átfogó vallásügyi törvényig. Ez az ún. „egyházpolitikai törvények” sorába illeszkedett, melynek során a Wekerle Sándor vezette magyar kormány az állam-egyház viszony liberális átértelmezését, az állam és az egyház szétválasztását tűzte ki célul. A legnagyobb politikai küzdelmet e törvények sorában a kötelező polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. tc. jelentette, amelyet az állami anyakönyvezésről illetve a gyermekek vallásáról szóló XXXII. és XXXIII. tc.-ek folytattak. A kötelező polgári házasság a katolikus egyházban valóságos apokaliptikus félelmet jelentett, voltaképpen az egyház társadalmi befolyását hatékony módon biztosító, ugyanakkor a felekezetenként erősen tagolt országban a polgári jogegyenlőséget megtestesítő intézkedésről volt szó. A folyamatot 1895-ben az izraelita vallás bevetté nyilvánításáról (recepciójáról), valamint – mintegy az egyházpolitikai folyamat „megkoronázásaként” – a vallás szabad gyakorlásáról szóló XLII. és XLIII. törvényeket fogadta el a magyar országgyűlés.

Utóbbi talán a legnagyobb jelentőségű és hatású az eddigi magyarországi átfogó vallásügyi törvények közül. Először is deklarálta a teljes vallásszabadságot (a közrend és közérkölciség feltételei között mindenki olyan tanítást hirdet illetve követ, amelyet akar); kimondta, hogy az egyházi hovatartozás teljes mértékben független az állampolgári kötelezettségektől (ez lényegében az állam-egyház elválasztásának felelt meg); megteremtette a felekezeten kívüli státus lehetőségét, vagyis valamely bevett vagy elismert egyházból való kilépés (továbbá az átlépés) szabadságát, és ami szempontunkból a legnagyobb jelentőségű: először biztosított jogi lehetőséget a szervezetten megalakulni kívánó új vallásfelekezetek számára. (Deklarálva a „bevett” és a „törvényesen elismert” vallásfelekezetek közötti különbséget. Utóbbit lényegében „ugródeszkaként” kínálta az akkor még jogi státussal nem rendelkező kiségyházak számára.)

Az egyházpolitikai törvények mindegyikét a katolikus egyház heves ellenkezéssel fogadta, mely a parlamenti hozzászólásokon kívül a modern politikai nyomásgyakorlás más eszközeit (tüntetések, sajtókampány, politikai párt – a Néppárt – alapítása stb.) is igyekezett latba vetni, végül sikertelenül. A kormány következetesen keresztülvitte a polgárosodás egyházpolitikai programját betetőző javaslat-sorozatot. Ha csak a „vallás szabad gyakorlásáról” szóló törvényt tekintjük, ennek egyik pontjára lakonikusan jegyezte meg Steiner Fülöp nagyváradi püspök a felsőház 1895. március 22-i ülésén, hogy „a katolika anyaszentegyház egy sarkalatos jogán, büntető jogán, súlyos sérelem ejtetik”, előző nap Desseffy Sándor csanádi püspök a nemzeti erők szétforgácsoltságától óvott abban az esetben, ha túl sok vallásfelekezet működhetne. Ezért a törvény egészére nézve az alábbi konklúziót vonta le: „A szétagolás e művéhez hozzájárulni nem akarván, a törvényjavaslatot, melyet egyházamra és hazámra egyaránt veszélyesnek tartok, sem általánosságban, sem a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom.”

A katolikus püspöki kar tanácskozásai ebben az időszakban az általános ellenállásról (legfeljebb egyes törvények esetén a tárgyalásban való részvétel lehetőségéről és módosító indítványok benyújtásáról) szóltak, 1894 októberében az uralkodóhoz intéztek tiltakozó feliratot, a

híveket körlevelekben tájékoztatták álláspontjukról. Más alkalommal így foglalták össze álláspontjukat: „1) A vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatot több intézkedése, de főleg a felekezeten kívül állókra vonatkozó (III. fejezet) rendelkezései miatt a püspöki kar általánosságban sem szavazhatja meg a főrendiházban. 2) Nem szavazhatja meg továbbá általánosságban az izraelita vallás recipiálásáról szóló törvényjavaslatot sem, főleg azon intézkedése miatt, mely a keresztény vallásról az izraelita vallásra való áttérést megengedi, de azért sem, mert e törvény keresztény jellegétől fosztaná meg Magyarországot; 3) s végre általánosságban sem szavazhatja meg az állami anyakönyvekről szóló törvényjavaslatot sem, azon okból, mert ez, mint a kötelező polgári házasság létesítésének nélkülözhetetlen és főeszköze csakis ennek érdekében terveztetik [...]”

Az 1895. évi törvény(ek) tehát

a vallásszabadság bővítésének irányában hatott(ak),

a katolikus püspöki kar pedig

tiltakozott a törvény(ek) megalkotása ellen, és ellenezte azok tartalmát.

Fontos megjegyezni, hogy a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi törvényt a történelmi protestáns egyházak is támogatták, bár köreikben is megfogalmazódtak félelmek az egyre inkább jelentkező kiségyházi (ekkor elsősorban baptista) missziók részéről. Az 1919–1920-ban létrejött Horthy-rendszer fontos fejleménye volt, hogy ennek az 1895. évi szabályozásnak megtartotta a kereteit, azonban olyan, a „történelmi” keresztény egyházakat privilegizáló, ideologikus rendszert teremtett, amely a gyakorlatban pont az ellenkezőjét valósította meg az eredetileg liberális szabályozásnak. (Jellemző például, hogy új vallásfelekezet törvényesítésére nem került sor.) Továbbá a Horthy-korszakban közéleti-politikai szempontjaik a római katolikus, illetve a református és evangélikus egyházak között szoros érdekközösséget hozott létre, így – teológiai nézetkülönbségek ellenére – a „történelmi egyházak” innentől kezdve együttesen váltak érdekeltté az egyházpolitikai döntéshozatal folyamataiban.

Az 1990. évi IV. tc. „a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról”.

Majdnem száz év telt el a következő egyházügyi törvény megalkotásáig. (Az 1990. évi törvény egyébként az 1895. évi XLIII. tc.-et hatályon kívül helyezte.) Nem először és nem utolsósorban aktuálpolitikai szándékok eredményezték a törvény megalkotását. A pártállam utolsó szakaszában, az 1980-as évek közepén már megszületett a döntés arról, hogy új egyházügyi törvényt kell alkotni, amelynek első tervezetei még az Állami Egyházügyi Hivatalban készültek. Ekkor (nagyjából 1989 tavaszáig) a törvény koncepciójának lényege a vallásszabadság kereteinek tágítása, a pártállamnak az egyházakkal kötött „szövetségének”, demokratizálódó jellegének demonstrálása lett volna. 1989. április–májustól (a pártállami egyházpolitikát szimbolizáló Miklós Imre államtitkár lemondása, majd az ÁEH megszüntetésének kinyilvánítása után) az egyházügyi törvény sorsa teljesen más irányt vett. A Németh Miklós vezette rendszerváltó kabinet fontosnak tartotta az egyházak működési lehetőségeinek illetve a vallásszabadság biztosítékainak törvényes megerősítését. Immár nemcsak propagandisztikus célokból, hanem azért is, mert a rendszerváltás jogszabályi feltételeinek kimunkálása során őszintén hittek abban, hogy a társadalom szabadsága, a demokratikus jogállamiság elképzelhetetlen a vallás szabad gyakorlásának biztosítása nélkül.

Németh Miklós és miniszter társai, Kulcsár Kálmán illetve Glatz Ferenc a törvény tervezeteit folyamatosan egyeztették az egyházakkal, kikérték véleményüket, utóbbiakat folyamatosan figyelembe is vették, bár arra következetesen ügyeltek, hogy ne valamely egyház sajátos szempontjai érvényesüljenek. (Frenkl Róbert evangélikus főfelügyelő 1989. október 20-án jellemző módon úgy nyilatkozott, hogy „az egyházpolitika ma a kormány politikájának egyik legsikeresebb területe – ám a kormány által felvett tempó az egyházaknak ma még túl gyors”.) Sajátos, az átmenetiség minden jellemzőjét felmutató időszak volt ez, az első szabad választásokig terjedő szakaszban, hiszen az egyházak csak nemrég szabadultak a pártállam elnyomása, gyámkodása (sőt, sok esetben a túlzottan is megszokott „szövetségi politika” hatásai) alól, maguk is fontosabbnak tartották a vallásszabadság biztosítékainak törvénybe iktatását, mint új hatalmi-politikai igények megfogalmazását. (Utóbbiak jelei inkább csak 1990 tavaszától figyelhetők meg, a törvényt pedig 1990. január 24-én, hosszas előkészítés, parlamenti vita után elfogadta az országgyűlés, február elején életbe is lépett.) Ez pedig találkozott a szabadságjogokat széles körben érvényesíteni akaró kormányzati szándékkal, s mindez egy alapvetően liberális szemléletű, a korábbi hagyományokat követő, valamint a kor igényeivel kiegészülő törvény alkotásához vezetett. A „történelmi” egyházak is elfogadták, hogy a szabad vallásgyakorlás jogának biztosítása mindenkire vonatkozzon, ne csak kiemelt egyházak szűk körére. Még a később sokat emlegetett 100 fős létszámhatárt is elfogadták az egyházalapítás kritériumának (bár érdemes megjegyezni, hogy az eredetileg 10 főre tervezett minimumszámot Tóth Károly református püspök javaslatára az utolsó pillanatban emelté 100-ra), illetve minden olyan intézkedést, mely nemcsak a szabad, állami befolyástól mentes vallásgyakorlásnak, hanem az új felekezetek alapításának jogát is széles körben biztosította.

Ráadásul mindez összefüggött az 1989-es alkotmány-megújítással, amelynek során törölték az ideológiai elemeket, és tényleges tartalommal lehetett megtölteni a szabad vallásgyakorlatról, valamint az állam-egyház elválasztásáról szóló (a kommunizmus idején névlegesen is kevesebb) passzusokat. A törvény elfogadása után a „történelmi” egyházak vezetői üdvözölték a törvény megalkotását, a rendezett jogi viszonyok megteremtését, a korlátozó intézkedések felszámolását, a jogi garanciális elemeket. Paskai László esztergomi érsek úgy nyilatkozott, hogy az „egyes egyházak vitalitása fogja megmutatni társadalmi jelentőségüket”, a törvény elfogadását pedig inkább szükségesnek tartotta, a garanciákra való tekintettel. Seregély István egri érsek is úgy nyilatkozott, hogy a törvény biztosítani fogja az egyházak szabad működését, sokat sejtetően hozzátette: „reméljük”.

Az 1990. évi törvény tehát

a vallásszabadság bővítésének irányában hatott,

a „történelmi” egyházak pedig

„társutasként”, de támogatták a törvény megalkotását, abban a szekuláris törvényhozó és végrehajtó hatalom kezdeményezése és befolyása volt döntő.

Fontos még, hogy a vallási közösségek – eltérő mértékben és helyenként eltérő okokból – egyaránt szorgalmazták és üdvözölték a törvény megalkotását. A kisegyházak támogatása sokkal inkább magától értetődő volt, hiszen sokuk számára a törvény teremtette meg a legális szerveződés lehetőségét, az egyenjogúság deklarálása pedig – legalábbis elvben – biztosítékot jelentett a „történelmi” egyházakkal szemben.

Az 2011. évi C. tc. „a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról”.

A leghosszabb nevű, legfrissebb (épp ezért „történelmi távlatból” az előzőekhez képest szemlélhetetlen) vallásügyi törvény több tekintetben is kilóg a fenti sorból. Abban hasonlít az 1990. évi IV. tc.-re, hogy ezt is egy új alkotmány (alaptörvény) megalkotása előzte meg, az arra épülő jogi felépítmény részeként, alkotmányerejű törvényként született. A 2010-ben hatalomra került, kivételesen nagy („kétharmados”) parlamenti támogatottsággal rendelkező, más politikai erőkkel való egyeztetés kényszerétől nem nyomasztott kormánypart (Fidesz-KDNP) kezdettől világossá tette, hogy az 1989-1990. évben kialakított alkotmányos modell átalakítására törekszik. Így a mostani vallásügyi törvény sem szemlélhető önmagában, mert nyilvánvalóan *egy politikai párt által kezdeményezett kurzusteremtő jogszabályi környezet* részét képezi. A törvényalkotás legfontosabb mozgatórugója a felekezetalapítás jogát illető drasztikus korlátozás igénye. (A kormányzati propaganda középpontjában az 1990 óta bejegyzett több mint 300 egyház és vallásfelekezet, illetve az azoktól feltételezhető visszaélések álltak, az elfogadott törvény azonban jóval szélesebb körben érinti a vallás szabad gyakorlásának jogkörét.) A zavaros körülmények között született törvény alkotója végül nem az egyházak, vallási közösségek, vallásgyakorlók emberek illetve az azokon kívülálló társadalom közösnek feltételezett érdekeiből indult ki, hanem egy, sajátos érdekekkel összefűzött egyházi csoport sajátos (hatalmi) érdekeiből. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a törvénynek vannak privilegizáltjai (az a 14 egyház, amelyekről a parlamenti döntés egyszerűen kijelentette, hogy azok tekinthetők egyháznak) és lesznek jogfosztottjai (amelyek annak ellenére, hogy nyilvánvaló vallási tevékenységet folytatnak, kimaradnak az egyházak köréből), továbbá lesz egy közbülső réteg, amely végül megkapja, vagy legalábbis megkaphatja az egyházi státust, ugyanakkor az eljárásra való tekintettel másodrendűnek számítanak majd. Az egyházalapítás tekintetében merev, a (párt)politikai viszonyoknak kiszolgáltatott rendszer jön létre, amely a Horthy-korszak jogalkalmazásához hasonlóan „blokkolhatja” a demokratikus szabadságjogok felekezeti sokszínűségben testet öltő folyamatát.

A vallási közösségek ennek megfelelően reagáltak és reagálnak a törvény elfogadására. A „14-ek” jó és demokratikus jogalkotásnak látják az új törvényt, a kirekesztettek bírálják, vagy épp próbálnak alkalmazkodni hozzá. Erdő Péter esztergomi érsek például tagadta, hogy hektikus jellegű lett volna a jogalkotás folyamata („azt nem mondanám, hogy az utolsó pillanatban a parlamentben eszközölt változások egy teljesen új koncepciót hoztak volna be a korábban benyújtott törvényjavaslathoz képest”), sőt úgy vélekedett, hogy annak tartalma megegyezik az 1990. évi törvénnyel. Fentiek alapján azonban

A 2011. évi törvény tehát

a vallásszabadság szűkítésének irányában hatott,

a „történelmi”, illetve közjük politikai döntéssel beemelt privilegizált egyházak

határozottan támogatták a törvény megalkotását, sőt, szempontjaik, érdekeik döntőnek bizonyultak a törvény megalkotásának és alkalmazásának folyamatában.

Rövid konklúzió

A 18. század végétől a 20. század végéig olyan törvényalkotás jellemezte a különböző országgyűléseket, melyekre egyaránt igaz, hogy a vallásügy átfogó szabályozásakor nem szűk felekezeti érdekeket vettek figyelembe, hanem a társadalom (az ország, a nemzet) egészének közös érdekeit igyekeztek szem előtt tartani. A vallásszabadság (a kevesebb szabadsággal rendelkező vallási közösségek jogai) bővítésének szándéka rendszerint konfrontálódott a több joggal rendelkezők (elsősorban a katolikus egyház) szándékaival, s ez a folyamat mindenkor a felekezeti jogegyenlőség, az állam egyházakkal kapcsolatos egyenlő távolságtartása irányába hatott. A következtetés tehát adott: nem célszerű az államnak egy egyház (vagy azonos érdekelttségű egyházak) érdekében mások jogait szűkíteni. A korábbi törvényeket továbbá egyaránt jellemezte, hogy azokat nem valamely egyház(ak) társadalmi-politikai szerepvállalásában érdekelt politikai erő hozta tető alá. 2011-ben – álláspontunk szerint – ennek ellenkezője történt. Márpedig mindez nemcsak a vallásszabadság 21. századi követelményeivel, hanem a modern kori magyar törvényhozás hagyományaival is ellentétes. Kitérőként jegyezzük meg, hogy a konklúzió természetesen nem az, hogy a jogalkotónak nem szabad bevonnia az egyházakat a velük kapcsolatos törvény megalkotásának folyamatába, épp ellenkezőleg! Azonban tekintettel kell lennie a társadalom egészének, a hatalom képviselői által magánemberként esetleg kedvelt egyházakon túli társadalom, a közösség egészének érdekeire.

Felhasznált források:

Az előadásban elhangzott idézetek jórészt az egykorú országgyűlési (főrendi/felsőházi) naplókban származnak, online hozzáférésük: Országgyűlési dokumentumok. Naplók és irományok, 1861-1990. Arcanum adatbázisok: <http://nfo.arcanum.hu/onap> ill. <http://mpgy.ogyk.hu>; Az Ország Háza: <http://www.parlament.hu>. Használtuk továbbá az alábbi gyűjteményeket: MAILÁTH JÁNOS: Vallásmozgalmak Magyarországon. I-II. köt. Pest, 1844-1846.; ZELLER ÁRPÁD: A magyar egyházpolitika, 1847–1894. I-II. köt. Bp., 1894. A törvények szövegét a *Magyar Törvénytár* vonatkozó kötetei, az interneten elérhető *Ezer év magyar törvényei, 1000-2003* (www.1000ev.hu) c. gyűjtemény, valamint a *Magyar Közlöny* 2011. július 19-i (85.) száma alapján használtuk. A püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvére ld.: Egeri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum, Nr. 2328. (= Conferentia chori episcoporum.) Ld. még: FAZEKAS CSABA: Az Országos Vallásügyi Tanács, 1989-1990. Bp., 2011.; a további sajtónyilatkozatok az *Új Ember* 1990. február 4-i számából, valamint az MTV *Híradójának* 2011. szeptember 8-i adásából származnak.